
Recenzija

Ivo Goldstein
Hrvatska 1990. – 2020.
Godine velikih nada i gorkih
razočaranja

Profil knjiga, Zagreb, 2021., 566 str.

Pred nama je knjiga *Hrvatska 1990. – 2020. Godine velikih nada i gorkih razočaranja* čiji je autor dr. sc. Ivo Goldstein, redoviti profesor u trajnom zvanju na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Objavila ju je ugledna zagrebačka nakladnička kuća Profil knjiga pod uredničkim vodstvom Maroja Mihovilovića te sadrži napomenu autora, šest poglavlja, bibliografiju, popis kratica i kazalo imena. Riječ je o autorovoj najnovijoj sintezi suvremene hrvatske povijesti, točnije o sintezi trideset godina samostalne hrvatske države. Ova knjiga oslanja se na autorove ranije knjige iz novije nacionalne povijesti, što napominje i sam autor, navodeći da je svaki dio iz prethodnih knjiga nadopunjen i proširen, dok su opisi događaja i analize od 2011./2012. godine posve novi. Kronološki gledano, knjiga se bavi razdobljem od 1980. do početka 2021. godine.

Prvo poglavlje naslovljeno je “1980-e: na putu prema raspadu”. Autor ga započinje smrću jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita koju smatra prijelomnim trenutkom za socijalističku Jugoslaviju, a time i Hrvatsku. Nakon evaluacije Titova lika i djela autor opisuje ekonomsku i

političku krizu koja je 1980-ih pogodila jugoslavensku državnu zajednicu te napominje da je komunistička ideologija posve gubila na uvjerljivosti. Hrvatska je početkom 1980-ih bila u još težem položaju jer su umrli i Miroslav Krleža i Vladimir Bakarić, dva autoriteta u hrvatskome društvenom i političkom životu. Bilo je to razdoblje kada je hrvatska privreda bila zahvaćena krizom i nestašicom. U isto vrijeme ponovno su se otvarale rasprave oko načina pomaganja nerazvijenim jugoslavenskim republikama i pokrajinama. Autor u tome poglavlju pozornost posvećuje i demografskim kretanjima u Hrvatskoj. Zatim obrađuje srpski nacionalni pokret 1980-ih koji je polazio od teze da je položaj Srbije i Srba u Jugoslaviji loš i ugrožen. Autor uvjerljivo pokazuje nastanak srpskog nacionalizma, koji je kulminirao objavom nacрта *Memoranduma* što ga je napisalo 16 akademika Srpske akademije nauka i umetnosti, te predstavlja velikosrpski nacionalni program i dolazak Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji, čiju će populističku i ekstremnu politiku prihvatiti većina Srba. Poglavlje završava liberalizacijom hrvatskoga političkog života koju je pokrenulo reformsko krilo Saveza komunističke Hrvatske, što je rezultiralo dopuštanjem osnivanja drugih – točnije, oporbenih – udruženja i političkih stranaka te uspostavom višestranačja, ustavnim promjenama i raspisivanjem višestranačkih izbora. Autor opisuje nastanak i programatske odrednice Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu, Hrvatskoga socijalno liberalnog saveza i Hrvatske demokratske zajednice.

Drugo poglavlje naslovljeno je “Prema slobodnom društvu i neovisnoj državi (1989. – 1991.)”. Autor ga započinje pri-

tiscima srpskoga populističkog pokreta pod vodstvom Slobodana Miloševića koji je tako razgrađivao Jugoslaviju. Opisane su reakcije u Sloveniji, Hrvatskoj i Kosovu te konačni rascjep unutar socijalističke jugoslavenske federacije koji se dogodio na XIV. izvanrednom kongresu Saveza komunista Jugoslavije održanom u Beogradu. Nakon toga autor prikazuje održavanje prvih višestranačkih parlamentarnih izbora u Hrvatskoj, značajke izbornih nastupa, kampanju i rezultate. Izborni pobjednik postala je Hrvatska demokratska zajednica, koja je imala obilježja nacionalnog pokreta. Njezin je predsjednik Franjo Tuđman u Saboru izabran za predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske. Posljedica mirne smjene vlasti bio je agresivni revanšizam vladajućih, kao i imenovanje političkih podobnika i poslovnih nepodobnika u brojnim ustanovama i poduzećima. U tome poglavlju autor veliku pozornost posvećuje Srbima u Hrvatskoj, odnosno hrvatskim Srbima, obrazlažući da se potonjim terminom služi "stoga što je potrebno posve integrirati srpski nacionalni korpus u hrvatski politički i društveni život. To nipošto ne znači asimilacija, nego integracija. I ne isključuje intenzivne i raznovrsne veze hrvatskih Srba sa svojim sunarodnjacima u susjednim državama. Uostalom, često se u govornom jeziku kaže 'hrvatski Srbin' (a ne 'Srbin u Hrvatskoj'!), ali u pluralu baš i ne" (str. 72). Hrvatski su Srbi, kako navodi autor, u socijalističkoj Jugoslaviji vidjeli zalag svoje osobne i kolektivne sigurnosti, a neki i ekonomskog prosperiteta, a kada su vidjeli da Jugoslavija nestaje, poboja li su se da bi mogli biti diskriminirani. S usponom Slobodana Miloševića doživjeli su obnovu nacionalnog i vjerskog osjeća-

ja te su u njemu i u Jugoslavenskoj narodnoj armiji vidjeli svoje zaštitnike, osobito hrvatski Srbi iz ruralnih i nerazvijenih područja, iako su prvotno nadu polagali u Savez komunista Hrvatske. Opisuje se zatim nastanak i političko djelovanje Srpske demokratske stranke te odnos vladajuće Hrvatske demokratske zajednice prema hrvatskim Srbima, pogotovo nakon ustavnih promjena, koje su kod njih izazvale još veće nepovjerenje u vladajuću stranku i u njima pobudile uvjerenje da je posrijedi rehabilitacija Nezavisne Države Hrvatske i zločinačkoga ustaškog režima. To je rezultiralo ekstremnim djelovanjem, "balvan revolucijom" i oružanom pobunom. Daje se prikaz prve faze agresije na Hrvatsku u slučajevima Plitvice, Kijevo i Borovo Selo te srbijanske blokade jugoslavenskog Predsjedništva i internacionalizacije političke krize u zemlji. Poglavlje završava povijesnim prikazom i evaluacijom Jugoslavenske narodne armije od oslobodilačke vojske 1945. godine preko ideološkoga komunističkog čistunca do zločinačke velikosrpske organizacije.

Treće i četvrto poglavlje analiziraju i prikazuju prvo desetljeće hrvatske samostalnosti. Treće poglavlje nosi naslov "Samostalnost, rat i poraće, 1991. – 1999.". Autor ga započinje analizom raspada Jugoslavije, navodeći da se radilo o krhkoj političkoj tvorevini. Nakon toga kreće s opisom stvaranja hrvatskih vojnih i paravojnih formacija te ratnih operacija iz 1991. godine, počevši sa sukobom u Sloveniji te oružanom pobunom dijela hrvatskih Srba. Daje se precizan opis ratnih situacija i agresije u Dubrovniku i Vukovaru te ratnih zločina počinjenih nad Hrvatima. Posebnu pozornost autor posvećuje opisu nasilja i zločina koji su počinjeni s hrvatske strane prema

Srbima te njihovom diskriminiranju i šikaniranju od većinskog naroda. Nakon prikaza međunarodnog priznanja Hrvatske, autor prelazi na političke prilike i rat u Bosni i Hercegovini. Analizira hrvatsku državnu politiku prema Bosni i Hercegovini i navodi da je bila neprincipijelna i dvolična, ne umanjujući pritom velikosrpsku agresiju prema navedenoj državi i etničko čišćenje na područjima pod kontrolom bosansko-hercegovačkih Srba. Autor zastupa tezu da je Franjo Tuđman vjerovao da je podjela Bosne i Hercegovine najbolje rješenje, da su hrvatske imperijalističke težnje bile jedan od povoda hrvatsko-muslimanskog rata u Bosni i Hercegovini, u kojemu su počinjeni zločini na obje strane, i da je taj rat donio olakšanje Srbima. U tome poglavlju autor opisuje i političku biografiju i sudbinu Fikreta Abdića. Nakon toga vraća se opisu hrvatske unutarnje politike od 1992. godine, odnosno od uspostave države, preko parlamentarnih i predsjedničkih izbora do 1995. godine i vojnih operacija *Bljesak* i *Oluja*, u kojima je Hrvatska vojska slomila Republiku Srpsku Krajinu i vojnim putem oslobodila veći dio vlastitog teritorija koji je bio pod okupacijom dijela pobunjenih hrvatskih Srba, te do mirovnih pregovora u Daytonu. Navode se i zločini počinjeni s hrvatske strane tijekom oslobodilačkih vojnih operacija, prema čemu su državne vlasti, kako ističe autor, bile nedopustivo popustljive. Poglavlje završava prikazom političkih prilika u kojima su, nakon ratne pobjede, Franjo Tuđman i njegova Hrvatska demokratska zajednica zadali teške udarce razvoju demokracije u Hrvatskoj.

Četvrto poglavlje naslovljeno je "Društvo 1990-ih". Autor ga započinje prikazom hrvatskoga političkog sustava. Zastupa tezu da se radilo o autoritarnom režimu

pod vodstvom Franje Tuđmana i Hrvatske demokratske zajednice koji je bio nacionalistički, a u nekim situacijama i šovinistički. Autoritarni stil vladavine hrvatskog predsjednika Tuđmana i njegove stranke bio je, kako navodi, sličan onome jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita i njegove Komunističke partije Jugoslavije, koji su postupno gradili kult ličnosti. Opisuje društveno-političku ulogu u državi Gojka Šuška i Ivića Pašalića te klijentelističke skupine kao sigurno glasačko tijelo vladajuće stranke. Nakon toga autor se bavi političkim djelovanjem i programatskim odrednicama oporbenih parlamentarnih stranaka. U osnovnim crtama opisuje gospodarstvo u državi, osobito slučajeve pretvorbe i privatizacije. U tome poglavlju posebnu pozornost posvećuje revizionizmu, ocjenjujući ga historiografskom retardacijom i društveno-političkom anomalijom čije je opće obilježje i osnovno polazište fetišizam države i fetišizacija hrvatske državotvorne ideje, čemu je snažan poticaj dao Franjo Tuđman (u nastavku poglavlja autor evaluira njegovu ulogu kao povjesničara i političara). Kada je riječ o revizionizmu, tu se najviše misli na prikazivanje Nezavisne Države Hrvatske u što pozitivnijem svjetlu i na njezino legitimiranje. Poglavlje završava opisom odnosa između Katoličke crkve i države te osvrtom na smrt i ostavštinu Franje Tuđmana.

Peto poglavlje nosi naslov "Na putu prema Europskoj uniji: nade, razvoj i kriza (2000. – 2013.)". U njemu se obrađuje i analizira drugo desetljeće samostalne hrvatske države. Autor ga započinje redovitim parlamentarnim i prijevremenim predsjedničkim izborima 2000. godine koji su održani i obilježeni u kontekstu smrti predsjednika Franje Tuđmana i velikog neza-

dovoljstva građana vladavinom njegove Hrvatske demokratske zajednice. Tada je došlo do promjene i vlast je preuzela šesteročlana koalicija stranaka predvođena Socijaldemokratskom partijom, a Stjepan Mesić iz Hrvatske narodne stranke izabran je za novog predsjednika države. Time je, prema autoru, došlo do dekonstrukcije autoritarnoga političkog sustava uspostavljenog 1990-ih, čime su bile otvorene liberalno-demokratske perspektive. Zapaženi rezultati bili su vidljivi u vanjskoj politici i u širenju građanske kulture, a došlo je do pozitivnog pomaka i u gospodarstvu. S druge strane, kako navodi autor, promjenom vlasti došlo je i do "hrvatske varijante događanja naroda", odnosno radikalizacije u državi, za koju su bile zaslužne desne i nacionalističke stranke i pokreti koji su organizirali proteste s argumentacijom da nova vlast "kriminalizira Domovinski rat", a prijetili su i državnim udarom. Nakon toga autor se bavi demografskim gubicima, sukobima sa susjedima oko teritorija i drugih pitanja te izgradnjom autocesta i upotrebi tehnoloških novina u kojima Hrvatska na početku XXI. stoljeća nije zaostajala. Posebnu pozornost autor posvećuje suradnji Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju te pitanju pristupanja Europskoj uniji. Zatim slijedi opis izborne 2003. godine i povratka Hrvatske demokratske zajednice na vlast pod vodstvom Ive Sanadera koji je, sklopivši izbornu koaliciju s predstavnicima nacionalnih manjina, izabran za novog premijera. Riječ je o političaru koji je bio proeuropski orijentiran, ali mu je zajedničko s Franjom Tuđmanom bilo to što je autoritarno vodio Hrvatsku demokratsku zajednicu, koja je i dalje ostala klijentelistička stranka. Uklonjen je desni radikalizam u

vladajućoj stranci, naročito u stranačkom vodstvu, nije se tolerirao ni u društvu, ali desni ekstremizam počeo je dolaziti u javnost putem glazbenog izričaja pjevača Marka Perkovića Thompsona. Izbori 2007. pokazali su da je hrvatski politički život izrazito bipolaran i da dvije najveće političke stranke, iako imaju sličan program, imaju potpuno različitu ideologiju. Ivo Sanader ostao je na funkciji premijera. Postignut je jedan od dva strateška vanjskopolitička cilja – ulazak u NATO savez. Bilo je to i razdoblje svjetske ekonomske krize, koja se počela osjećati i u Hrvatskoj, koja je od početka XXI. stoljeća pa sve do tih godina imala privredni rast i pojačan izvoz, ali je rasla i vanjska zaduženost. Prijelomni trenutak bila je ostavka Ive Sanadera i dolazak Jadranke Kosor na čelo hrvatske Vlade. Poglavlje završava opisom hrvatskih predsjedničkih izbora na kojima je izabran Ivo Josipović i parlamentarnih izbora na kojima su pobjedu odnijele stranke ljevice i centra predvođene Socijaldemokratskom partijom, čiji će predsjednik Zoran Milanović biti izabran za novoga hrvatskog premijera.

Šesto, posljednje poglavlje, ujedno i najopširnije u knjizi, naslovljeno je "Hrvatska kao 28. članica Europske unije: novi izazovi, nova iskušenja" te obrađuje i analizira treće desetljeće samostalne hrvatske države. Autor ga započinje opisom situacije u hrvatskoj državi nakon ulaska u Europsku uniju te dolaska Tomislava Karamarka na mjesto predsjednika Hrvatske demokratske zajednice. On je vratio u politički diskurs nacionalističke i šovinističke teme, tvrdeći da se on i njegova stranka vraćaju idejama Franje Tuđmana. Bilo je to razdoblje radikalizacije društva s desnog i nacionalističkog spektra doma-

će politike, u kojemu su jedan od ključnih aktera bili dijelovi udruga ratnih veterana koji su prijetili državnim udarom, argumentirajući to borbom protiv Jugoslavena i “crvenih” te izdajom vladajućih i tražeći njihovu smjenu, a sve to, kako ističe autor, pod patronatom paraobavještajnog podzemlja Hrvatske demokratske zajednice. Na izborima – prvo predsjedničkim, zatim parlamentarnim – došlo je do promjene. Predsjednica Republike Hrvatske postala je Kolinda Grabar Kitarović, a Hrvatska demokratska zajednica sastavila je s Mostom novu Vladu na čelu s nestranačkim premijerom Tihomirom Oreškovićem koja nije dugo potrajala zbog unutarnjih sukoba među vladajućima, ali i zbog raznih afera. Nakon toga autor obrađuje preuzimanje Hrvatske demokratske zajednice od strane Andreja Plenkovića, koji će biti izabran za novog premijera, te evaluira predsjednički mandat Kolinde Grabar Kitarović, ocjenjujući da je velikim dijelom protekao u estradizaciji predsjedničke funkcije. S druge strane, proeuropski političar Andrej Plenković obnovio je suradnju s predstavnicima nacionalnih manjina, te je nakon parlamentarnih izbora 2020. godine kandidat Samostalne demokratske srpske stranke opet dobio mjesto potpredsjednika Vlade. Međutim, Andrej Plenković ipak nije uspio transformirati Hrvatsku demokratsku zajednicu. Bilo je to razdoblje u kojem su, kako navodi autor, vladajući na suptilniji način ovladali medijskim prostorom, građansko društvo se urušavalo, ojačana je uloga Katoličke crkve i konzervativizam, a povijesni revizionizam i ustašizacija u nekim su se aspektima i zaoštrili u odnosu na devedesete godine XX. stoljeća. Posebna autorova pozornost usmjerena je na, prema njegovim riječima, pet paradigmatskih

ličnosti koje su obilježile hrvatski politički i društveni život posljednjih godina; donosi njihove biografije, analizira njihovo djelovanje i prikazuje kako su profitirale u izgrađenom lošem sustavu vrijednosti. To su, prema autoru: Milan Bandić, Damir Boras, Zdravko Mamić, Željko Kerum i Željko Reiner. Nakon toga slijede opis hrvatskog predsjedanja Europskom unijom koje je bilo obilježeno pandemijom Covid-19, koja traje i danas, te analizom predsjedničke izborne kampanje i izbora Zorana Milanovića za novoga hrvatskog predsjednika. Knjiga završava autorovom bilancom trideset godina hrvatske samostalnosti, u kojoj navodi da se politička realnost hrvatske države može svesti na jednostavan akronim “nkkkk” – nacionalizam, korupcija, klijentelizam, konzervativizam, klerikalizam.

Knjiga *Hrvatska 1990. – 2020. Godine velikih nada i gorkih razočaranja* naročito je relevantna za znanstvenike iz područja povijesne znanosti, politologije i sociologije čiji je interes hrvatska povijest, politika ili društvo. Njezin diskurs lako je čitljiv i pristupačna je široj publici koju zanima najnovija politička povijest hrvatske države. Svako poglavlje obogaćeno je statističkim podacima. Dijelovi knjige mogli bi izazvati negativne reakcije u javnosti, naročito kod osoba sklonih konzervativizmu, nacionalističkome tumačenju prošlosti, stvaranju kulta ličnosti pojedinih hrvatskih državnika (Franje Tuđmana). S druge strane, iako autor ne krije svoj liberalizam kao ideološko uvjerenje u kritici Franje Tuđmana, kritika nije izostala ni prema jugoslavenskoj, desnoj, lijevoj i manjinskoj političkoj eliti. S takve pozicije, utvrđene na činjenicama, autor opisuje i analizira posljednje jugoslavensko desetljeće i 30

godina samostalne hrvatske države, ne dovodeći u pitanje stvaranje nacionalne države hrvatskog naroda, ali zalažući se pritom za poštivanje vrijednosti liberalne demokracije. Riječ je zasigurno o najkritičnijoj autorovoj sintezi hrvatske povijesti. Zaključno, knjiga *Hrvatska 1990. – 2020. Godine velikih nada i gorkih razočaranja* zagrebačkoga sveučilišnog profesora dr. sc. Ive Goldsteina vrijedna je sinteza najnovije hrvatske povijesti čije objavljivanje treba pozdraviti i koju valja preporučiti svima koje zanima povijesna tematika.

*Velimir Veselinović
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Recenzija

Theodor W. Adorno
Aspekti novog desnog radikalizma

TIM Press, Zagreb, 2021., 76 str.

Čar političkog mišljenja u njegovoj je bezvremenosti. Kad posegnemo za nekim velikim misliocem, često se ne možemo oteti nagnuću da ono napisano u jednoj epohi pokušamo provući kroz filter svojeg vremena kako bismo potvrdili tu bezvremenost i iščitali iz teksta njegovu relevantnost za naš sadašnji trenutak. Tada, doduše, možemo upasti u zamku anakronističnog čitanja, ali vjerujem da za tekst kao što je Adornovo predavanje *Aspekti novog desnog radikalizma* to ne vrijedi iz jedno-

stavnog razloga što je riječ o uistinu trajno aktualnom političkom fenomenu koji, kako zaključno ističe Adorno, “nije psihološki i ideološki problem, nego nadasve stvaran, politički problem” (str. 40). No, krenimo redom.

Kratko predavanje *Aspekti novog desnog radikalizma* s njemačkog je preveo Tihomir Cipek, koji je pogovoru njemačkom izdanju što ga je napisao Volker Weiß pridodao poseban pogovor hrvatskom izdanju. Počet ću od pogovorâ. Oba situiraju Adornovo predavanje iz 1967. godine u kontekst aktualnih zbivanja vezanih uz uspon današnjih oblika desnog radikalizma i oba, u tom smislu, savršeno nadopunjuju Adornovo predavanje. Povrh toga što uspostavlja poveznicu s usponom nacionalsocijalizma, kojemu je Adorno svjedočio 1933. godine u Njemačkoj, Weißov pogovor nije fokusiran isključivo na Adornovo predavanje, u kojem se on konkretno referira na ponovno oživljavanje desnog radikalizma od strane Nacionaldemokratske stranke Njemačke (Nationaldemokratische Partei Deutschlands) (NPD) kao neonacističke stranke osnovane 1964. godine u SR Njemačkoj, koja je samo tri godine kasnije ušla u pokrajinske parlamente nekoliko njemačkih saveznih država, nego ujedno vuče interesantne paralele, između ostaloga, s najnovijim desnim fenomenom u Njemačkoj – usponom AfD-a, ali i čitavim političkim diskursom koji danas nastaje u sjeni desnog radikalizma. Weiß u pogovoru daje i kontekst unutar kojeg Adorno razvija svoju društvenu kritiku, odnosno ono što znamo pod pojmom kritičke teorije razvijene zajedno s Maxom Horkheimerom u sklopu Instituta za društvena istraživanja u Frankfurtu, koji je stoga znan kao frankfurtska škola kritič-